

Αριθμός 71/2019

**ΠΑΡΕΜΠΙΠΤΟΥΣΑ ΑΠΟΦΑΣΗ
ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ
Ο Λ Ο Μ Ε Λ Ε Ι Α**

Αποτελούμενο από τα μέλη του: Αικ. Σακελλαροπούλου, Πρόεδρο, Σπ. Χρυσικοπούλου, Μ. Πικραμένο, Αντιπροέδρους του Συμβουλίου της Επικρατείας, Μ. Γκορτζολίδου, Ευθ. Αντωνόπουλο, Σπ. Μαρκάτη, Α. Καλογεροπούλου, Β. Ραφτοπούλου, Θ. Αραβάνη, Κ. Πισπιρίγκο, Α. Χλαμπέα, Ηλ. Μάζο, Χρ. Ντουχάνη, Ελ. Παπαδημητρίου, Β. Πλαπούτα, Δ. Εμμανουηλίδη, Ο. Παπαδοπούλου, Μ. Σωτηροπούλου, Ι. Σύμπλη, Κ. Κονιδισιώτου, Αγ. Γαλενιανού-Χαλκιαδάκη, Α. Μίντζια, Μ. Τριπολιτσιώτη, Α. Σδράκα, Χ. Λιάκουρα, Ιφ. Αργυράκη, Ν. Σκαρβέλη, Συμβούλους, Φ. Γιαννακού, Ε. Σταυρουλάκη, Δ. Τομαρά, Παρέδρους. Από τους ανωτέρω οι Σύμβουλοι Χρ. Ντουχάνης και Κ. Κονιδισιώτου καθώς και ο Πάρεδρος Δ. Τομαράς μετέχουν ως αναπληρωματικά μέλη, σύμφωνα με το άρθρο 26 παρ. 2 του ν. 3719/2018. Γραμματέας η Ελ. Γκίκα.

Συνήλθε στην αίθουσα τηβέννων την 10η Μαΐου 2019, ενόψει της επ' ακροατηρίου συζητήσεως των υποθέσεων: 1) Ένωση Αθέων κ.λπ. κατά Υπουργού Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων (Ε 2445/2018) και 2) Ένωση Αθέων κ.λπ. κατά Υπουργού Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων (Ε 2447/2018), προκειμένου να εξετάσει το αίτημα που τέθηκε με την υπ' αριθμ. πρωτ. 3139/7.5.2019 αίτηση του πληρεξουσίου δικηγόρου των αιτούντων Βασίλειου Σωτηρόπουλου.

Σ κ έ φ θ η κ ε κ α τ ά τ ο ν Ν ό μ ο

1. Επειδή, οι αιτούντες, με τις 2445/20.9.2018 και 2447/20.9.2018 αιτήσεις ακυρώσεως, που στρέφονται κατά του Υπουργού Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, ζητούν την ακύρωση των αποφάσεων 92091/Δ2/5.6.2018 με τίτλο «Καθορισμός του τύπου των τίτλων του Γυμνασίου» (Β' 2087/7.6.2018) και 92094/Δ2/5.6.2018 με τίτλο «Καθορισμός του τύπου των τίτλων του Γενικού Λυκείου» (Β' 2089/7.6.2018) του υπουργού αυτού, αντιστοίχως, κατά το μέρος που με την πρώτη από τις παραπάνω αποφάσεις

προβλέπεται η αναγραφή του θρησκευματος των μαθητών στο απολυτήριο, τα αποδεικτικά σπουδών και τα πιστοποιητικά σπουδών του γυμνασίου και με την δεύτερη από αυτές η αναγραφή του θρησκευματος στους αντίστοιχους τίτλους του γενικού λυκείου.

2. Επειδή, με την κρινόμενη αίτηση, η οποία υποβλήθηκε πριν από τη συζήτηση των παραπάνω αιτήσεων ακυρώσεως ενώπιον της Ολομέλειας του Δικαστηρίου κατά τη δικάσιμο της 10ης Μαΐου 2019, οι αιτούντες ζήτησαν να αφαιρεθεί η θρησκευτική εικόνα που είναι αναρτημένη στην αίθουσα συνεδριάσεων του Δικαστηρίου. Ειδικότερα, με την αίτηση υποστηρίζουν ότι, καθώς οι προαναφερόμενες αιτήσεις ακυρώσεως αποτελούν ειδικότερες εκφάνσεις του γενικότερου αιτήματος θρησκευτικής ουδετερότητας του κράτους, ζητούν την απόσυρση της θρησκευτικής εικόνας στο πλαίσιο του δικαιώματός τους για δίκαιη δίκη, σύμφωνα με το άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών (ΕΣΔΑ), σε συνδυασμό με το άρθρο 14 αυτής για την απαγόρευση διακρίσεων λόγω θρησκευτικών πεποιθήσεων, διότι, εν προκειμένω, η δίκαιη δίκη προϋποθέτει την αμεροληψία και ανεξαρτησία του Δικαστηρίου όχι μόνον ως προς το ενδιάθετο φρόνημα των Δικαστών, αλλά και ως προς τα εξωτερικά στοιχεία της επιβαλλόμενης θρησκευτικής ουδετερότητας της αίθουσας, εντός της οποίας θα εκδικαστεί η υπόθεσή τους.

3. Επειδή, το Σύνταγμα, στο άρθρο 3 παρ. 1, ορίζει τα εξής: «Επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα είναι η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού...». Εξάλλου, κατά το άρθρο 13 «1. Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη. Η απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων δεν εξαρτάται από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις καθενός. 2. Κάθε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη και τα σχετικά με τη λατρεία της τελούνται ανεμπόδιστα υπό την προστασία των νόμων. Η άσκηση της λατρείας δεν επιτρέπεται να προσβάλλει τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη. Ο προσηλυτισμός απαγορεύεται. 3. Οι λειτουργοί όλων των γνωστών θρησκειών υπόκεινται στην ίδια εποπτεία της Πολιτείας και στις ίδιες υποχρεώσεις απέναντί της, όπως και οι λειτουργοί της επικρατούσας θρησκείας. 4. Κανένας δεν μπορεί, εξαιτίας των θρησκευτικών του πεποιθήσεων, να απαλλαγεί από την εκπλήρωση των υποχρεώσεων προς το Κράτος ή να αρνηθεί να συμμορφωθεί προς τους νόμους. 5. ...».

4. Επειδή, στο άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών (ΕΣΔΑ), που κυρώθηκε με το ν.δ. 53/1974 (Α' 256), προβλέπεται ότι «1. Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα όπως η υπόθεσίς του δικασθή δίκαιως, ... υπό ανεξαρτήτου και αμερολήπτου δικαστηρίου, νομίμως λειτουργούντος, το οποίοι θα αποφασίση είτε επί των αμφισβητήσεων επί των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων του αστικής φύσεως, είτε επί του βασίμου πάσης εναντίον του κατηγορίας ποινικής φύσεως. 2. ...», στο άρθρο 9 παρ.1 ότι «Παν πρόσωπον δικαιούται εις την ελευθερίαν σκέψεως, συνειδήσεως και θρησκείας. Το δικαίωμα τούτο επάγεται την ελευθερίαν αλλαγής θρησκείας ή πεποιθήσεων, ως και την ελευθερίαν εκδηλώσεως της θρησκείας ή των πεποιθήσεων μεμονωμένως ή συλλογικώς, δημοσία ή κατ' ιδίαν, διά της λατρείας, της παιδείας και της ασκήσεως των θρησκευτικών καθηκόντων και τελετουργιών», και στο άρθρο 14 ότι «Η χρήσις των αναγνωριζομένων εν τη παρούση Συμβάσει δικαιωμάτων και ελευθεριών δέον να εξασφαλισθή ασχέτως διακρίσεως φύλου, φυλής, χρώματος, γλώσσης, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνικής ή κοινωνικής προελεύσεως, συμμετοχής εις εθνικήν μειονότητα, περιουσίας, γεννήσεως ή άλλης καταστάσεως».

5. Επειδή, η περιεχόμενη στο άρθρο 3 παρ. 1 του Συντάγματος αναφορά ότι «επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα είναι η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού» αποτελεί διαπίστωση του πραγματικού γεγονότος ότι την θρησκεία αυτήν πρεσβεύει η συντριπτική πλειοψηφία του ελληνικού λαού, ενώ δεν στερείται η αναφορά αυτή και ορισμένων κανονιστικών συνεπειών, όπως είναι η καθιέρωση χριστιανικών εορτών ως υποχρεωτικών αργιών σε εθνικό και τοπικό επίπεδο, στον δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα (πρβλ. ΣτΕ Ολομ. 660, 926/2018, 100/2017). Τέτοια ημέρα υποχρεωτικής αργίας έχει θεσπισθεί και για τις δικαστικές υπηρεσίες και τα δικαστήρια ολόκληρης της χώρας, συγκεκριμένα δε έχει ορισθεί ως ημέρα της Δικαιοσύνης και ως ημέρα υποχρεωτικής αργίας η 3η Οκτωβρίου, κατά την οποία εορτάζεται η μνήμη του Αγίου Διονυσίου Αρεοπαγίτου (άρθρο 25 του ν. 1941/1991, Α' 41). Στο πλαίσιο αυτό, ακολουθούνται εθιμικά ορισμένες πρακτικές σύμφωνα με την ορθόδοξη παράδοση. Πράγματι, ήδη από την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους, αναρτώνται θρησκευτικές εικόνες ή σύμβολα στις αίθουσες των δικαστηρίων, όπως και σε άλλα δημόσια κτίρια

(λ.χ. στις αίθουσες των σχολείων της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, πρβλ. ΕΔΔΑ Μειζ. Συνθ. Lautsi και λοιποί κατά Ιταλίας της 18ης Μαρτίου 2011, 30814/06), η πρακτική δε αυτή ακολουθείται παγίως και κατά τρόπο ομοιόμορφο από όλα τα δικαστήρια. Οι αιτούντες, με την υποβολή του κρινόμενου αιτήματος απομάκρυνσης της θρησκευτικής εικόνας από την αίθουσα συνεδριάσεων του Συμβουλίου της Επικρατείας, δεν επικαλούνται, ούτε αποδεικνύουν οποιαδήποτε βλάβη που τυχόν υφίστανται από την τήρηση της παραπάνω πρακτικής, όπως, λόγου χάριν, επιρροή του θρησκευτικού συμβόλου στο φρόνημα των μελών της συνθέσεως που θα εκδικάσει την υπόθεσή τους, ή στην άσκηση των δικαιωμάτων τους στο ακροατήριο ή στον τρόπο διεξαγωγής της διαδικασίας, ούτε, άλλωστε, επικαλούνται ότι η διενέργεια διαδικαστικών πράξεων σε δικαστικές αίθουσες με αναρτημένα θρησκευτικά σύμβολα έχει επιδράσει, κατά τρόπο αντίθετο προς τη δικαστική αμεροληψία, στο περιεχόμενο απόφασης τούτου είτε και άλλου δικαστηρίου, η οποία αφορά σε αντικείμενο ίδιο ή παρεμφερές με αυτό των προαναφερόμενων αιτήσεων ακυρώσεως (πρβλ. ΕΔΔΑ αποφάσεις Δημητράς και λοιποί κατά Ελλάδος της 3ης Ιουνίου 2010, 42837/06 κ.λπ., σκ. 55-56, και της 3ης Νοεμβρίου 2011, 34207/08 κ.λπ., σκ. 37-38, ΣΤΕ 2980/2013). Με τα δεδομένα αυτά, το Δικαστήριο κρίνει ότι δεν συντρέχει περίπτωση παραβίασης του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ από μόνη την διατήρηση, κατά την επίμαχη συνεδρίαση, της παραπάνω μακροχρόνιας πρακτικής, η οποία εμπίπτει κατ' αρχήν στο περιθώριο εκτίμησης του ελληνικού κράτους (πρβλ. την ανωτέρω απόφαση ΕΔΔΑ Μειζ. Συνθ. Lautsi και λοιποί κατά Ιταλίας της 18ης Μαρτίου 2011, Ολομ., 30814/06 σκ. 67-69), ενόψει και της συνταγματικής πρόβλεψης περί επικρατούσας θρησκείας, στον νομοθέτη δε εναπόκειται να αποφασίσει εάν θα διακόψει, κατά τρόπο γενικό και ενιαίο, τη μακροχρόνια αυτή πρακτική που ακολουθείται εθιμικά. Κατόπιν τούτων, το υποβληθέν από τους αιτούντες αίτημα αφαίρεσης της θρησκευτικής εικόνας από την αίθουσα συνεδριάσεων του Δικαστηρίου, ενόψει της εκδίκασης των συγκεκριμένων υποθέσεων, πρέπει να απορριφθεί. Κατά τη γνώμη, όμως, των Συμβούλων Θ. Αραβάνη, Ο. Παπαδοπούλου και Α. Γαλενιανού – Χαλκιαδάκη το αίτημα πρέπει να γίνει δεκτό, διότι η εκδίκαση υποθέσεων με αντικείμενο την απάλειψη του θρησκευάματος από το απολυτήριο και τα πιστοποιητικά σπουδών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης

εντός δικαστικής αίθουσας στην οποία είναι αναρτημένα θρησκευτικά σύμβολα, και μάλιστα του επίδικου θρησκευματος, παραβιάζει το άρθρο 13 του Συντάγματος και τα άρθρα 6 παρ. 1 και 9 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, όπως βασίμως προβάλλουν οι αιτούντες.

Δ ι ά τ α ύ τ α

Απορρίπτει την κρινόμενη αίτηση.

Κρίθηκε και αποφασίσθηκε στην Αθήνα στις 10 Μαΐου 2019 και δημοσιεύθηκε την ίδια ημέρα.

Η Πρόεδρος

Η Γραμματέας

Αικατερίνη Σακελλαροπούλου

Ελένη Γκίκα